

HAZÁNKAT ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI SZEMLE.

AZ ANTWERPENI BIBLIOGRAPHIAI CONGRESSUS.

CSONTOSI JÁNOSTÓL.

Antwerpenben ez évi augusztus 7-ik, 8-ik és 9-ik napján Plantin Kristóf halálának 300-ik évfordulója alkalmából, az antwerpeni Plantin-Múzeum kezdeményezéséből nemzetközi bibliographiai congressus tartatott, mely a bibliographia, könyvtudomány, könyvkiadás, könyvkereskedés, nyomdászat, könyvkötészet, nemzetközi könyvtári és könyvárusi forgalom és más rokon disciplinák körébe vágó kérdések megbeszélésével foglalkozott és melyen Európa különbözői államaiból mintegy 250 szakférfi vett részt.

• Ezen congressuson e sorok írója a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium megbízásából a M. Nemzeti Múzeum képviselőjében részt vevén, kötelességemnek tartom annak tárgyalásairól és eredményéről a jelen közleményben beszámolni

*

Az antwerpeni bibliographiai congressusra a fővárosi intézetek közül a tudomány-egyetem és a M. Nemzeti Múzeum könyvtára kapott meghívót.

A meghívás a nyári szünidőben érkezvén a M. N. Múzeumba, mikor Majláth Béla könyvtárőr szabadságon volt, e sorok írójának, mint a könyvtári hivatal ez idő szerinti vezetőjének jutott feladatául a congressusra a M. N. Múzeum igazgatóságának figyelmét felhívni s az intézetnek azon való képviseltetése iránt javaslatot tenni.

E czélból Pulszky Ferenczhez, a M. Nemzeti Múzeum igazgatójához indokolt felterjesztést tett, melynek szövege a következő:

Méltóságos Igazgató Úr!

Antwerpenben, Plantin Kristóf XVI. századi antwerpeni nyomdász halálának 300-ik évfordulójára, ki Antwerpenben az 1555—1589-ki időszakban a nyomdászat mesterségét meghonosította s a virágzás és nyomdai technika oly magas fokára emelte, hogy nyomtatványait, melyeknek száma az «Annales Plantinienses» tanúsága szerint az 1200 kötetet meghaladja, az egyenletes nyomás, elegáns izlés és finom kiállítás tekintetében méltán a nyomdászat legkiválóbb termékeihez, a velencei Aldusok, a párisi Stephanusok és a baseli Frobeniusok könyveihez sorozhatjuk, s ki főleg a soknyelvű biblia: a «Biblia Polyglotta» című, nyolcz ívrétű kötetből álló munka kiadásával oly nyomdai terméket hozott létre, mely a nyomdászat történetében még ma is ritkítja párját, f. é. augusztus 7-én, 8-án és 9-én az első nemzetközi bibliographiai congressus nyílik meg, mely a könyvtártudomány, bibliographia, könyvkereskedés, nyomdászat és más rokon tudományok körébe vágó kérdések megvitatásával fog foglalkozni, s megállapodásai úgy a nemzetközi könyvtártudományi, bibliographiai, könyvárusi és könyvnyomdászati viszonyokra, valamint az európai könyvtárak egymás közti érintkezéseire nézve irányadó kihatással lesznek.

Ezen bibliographiai congressus alkalmából az antwerpeni Plantin-Moretus-Múzeum könyvészeti és nyomdászati kiállítást rendez, mely az egykori Plantin-nyomda eredeti felszerelésén, termékein és 300 éves nyomdászati emlékein kívül a modern nyomdászat összes graphikai vívmányait fogja lehetőleg teljesen feltüntetni.

Ki lesznek állítva: *a)* A betüöntés és betűmetszés különböző gépei, szerszámai, eszközei és termékei. *b)* Papir, papirgépek, a papirgyártáshoz szükséges kellékek és eszközök. *c)* Különböző rendszerű sajtók és kellékek, a nyomtatáshoz szükséges motorok. *d)* Nyomdafesték és nyomdaszinek. *e)* A könyv illusztrációjához szükséges graphikai művészetek (czinkographia, photographia, phototypia, litographia, chromolitographia stb.). *f)* Könyvek, az ókori könyvektől kezdve napjainkig, a Plantin-nyomda összes nyomtatványai és felszerelvényei és az európai régi és új nyomdák legkiválóbb termékei. *g)* Régi és új könyvkötések, a kötéshez

szükséges gépek és szerszámok a közép-kortól kezdve az új-korig.
h) Könyvtári bútorok, régi és új könyvszekrények, állványok, asztalok, katalógus-minták, czédula-katalógusoknak való tokok és fiókok, olvasóterem-berendezés, különféle könyvtári signaturák és blanquettek stb.

Midőn ezen bibliographiai kiállításra, mely főleg az általunk kevésbé ismert belga és francia könyvtári, bibliographiai és nyomdászati viszonyok megismerésére nyújt instructiv alkalmat Méltóságod nagybecsű figyelmét felhívni bátorkodom, mely tisztelettel kérem az ügy érdekében Méltóságos Igazgató urat, hogy engem, ki 16 év óta főleg bibliographiai, kézírattani és könyvtártudományi tanulmányokkal foglalkozom, s ezen idő alatt kormánysegélylyel a legtöbb német és olaszországi könyvtárban nem eredménytelenül kutattam, ezen kiállítás tanulmányozására kormánysegélylyel Antwerpenbe kiküldeni, illetőleg a nagyméltóságú, vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnak kiküldetésre ajánlani méltóztassék.

A kiállítás a francia, belga és hollandi bibliographiai és nyomdászati vívmányokat s ezeknek önállóságát a német bibliographiával és nyomdászattal szemben fogja dokumentálni.

És ha figyelembe vesszük, hogy a mi egész műveltségünk és tudományunk német emlékün táplálkozik, továbbá, hogy könyvtáraink rendezési tervezete és bibliographiai módszerünk német elveken alapszik, úgy az ügy érdekében kívánatosnak kell tartanom, hogy ezen francia elveken alapuló kiállítást közülünk is valaki megtekintse és tanulmányozza.

Hogy az antwerpeni Plantin-Múzeum páratlan gyűjteményeinek tanulmányozása magában véve is sokoldalú tanulságot nyújt a bibliographushnak, ki itt a Plantin-nyomda 300 éves történeti fejlődésének összes emlékeit a XVI. századtól kezdve a XIX. századig a maguk eredeti és csonkítatlan állapotukban tanulmányozhatja s fogalmat nyerhet egy XVI. századbeli nagyszabású nyomda teljes felszereléséről és berendezéséről, műizléséről és a tudomány szolgálatában kifejtett 300 éves működésének eredményéről, ezt Méltóságod előtt bizonyítanom fölösleges.

De nem ezen szempont az, melyért a congressuson résztvenni óhajtanék.

A Plantin-Múzeum gyűjteményeit irodalmi szakleírásokból

ismerem s ha alkalmam lesz a brüsseli királyi könyvtár Corvin-Missaleját a helyszinén tanulmányozhatni, megtekinthetem akkor a Brüsseltől egy órányira lévő antwerpeni Plantin-Múzeumot is.

Az indító ok, mely engem az antwerpeni congressuson résztvenni késztet, a következő: Mi ez esztendőben ünnepeltük Mátyás király halálának négyszázadik évfordulóját, kinek egyik legnagyobb alkotását a budai Corvina-könyvtár képezi. Ezen könyvtárról a világirodalomban még a szakemberek közt is sok téves nézet uralkodik, melyeket helyreigazítanunk a mi hazafias kötelességünk. Tizenöt évi könyvtári kutatásaimban szomorúan tapasztaltam, hogy még a külföldi szakemberek sem ismerik a Corvina maradványainak characterét, czímerét és bőrkötését, melyeknek alapján a codexeket Mátyás király könyvtárának vindikálhatjuk.

Azt hiszem, hogy az antwerpeni congressus igen kedvező alkalom arra, hogy a Corvina-kérdést az itt egybegyűlt szakférfiakkal megismertessük, s figyelmüket a Corvin-codexek sajátosságaira felhívjuk. E szakférfiak túlnyomó részben könyvtárnokok és bibliographusok lévén, ha a Corvin-codexek characterével megismerkednek, segédkezet nyújthatnak nekünk a még külföldön lappangó Corvin-codexek felkutatásában, s adalékaikkal hozzájárulhatnak a Corvina-könyvtár általunk czélba vett irodalmi reconstitúciójának integritásához.

Ezért az ügy érdekében időszerűnek tartanám: *Először*: Hogy a múzeumi könyvtár gazdag fényképmásolat-gyűjteményéből a Corvina legnevezetesebb maradványainak címlapjait és bőrkötéseit az antwerpeni congressus szakférfiainak bemutassuk s figyelmüket a Corvin-codexek sajátosságaira felhívjuk. Ez esetben készséggel ajánlkozom a congressuson német vagy latin előadás tartására s kérem Méltóságodat, hogy e czélra a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium engedélyét részemre kieszközölni méltóztassék, hogy a fényképmásokat téritvény mellett Antwerpenbe két heti használatra magammal vihessem és a congressus tagjainak bemutathassam. *Másodszor*: Tekintve, hogy Mátyás király könyvtárának bőrkötései egy önálló magyar könyvkötői stylt képviselnek, melyhez hasonlót a renaissancekori bőrkötések közt sehol sem találunk; tekintve, hogy ezen bőrkötések oly jellemzők, hogy ezeknek alapján a Corvin-codexek akkor is

felismerhetők és meghatározhatók, ha címlapjukról a Corvin-czímer hiányzik; végül tekintve, hogy ezen könyvkötői styl, melyet mi voltunk szerencsések felderíteni és megállapítani, az általános bibliographiában és a könyvkötészet történetében egészen ismeretlen: óhajtanék a congressuson a M. Nemzeti Múzeum nevében Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről indokolt indítványt tenni, mely ha elfogadtatnék, a congressus Comptes-Rendus-jében látna napvilágot s Mátyás király könyvtárának bőrkötéseit nemcsak szélesebb körben megismertetné, de a specificus nemzeti Corvin-féle könyvkötői styl nemzetközi színvonalra emelné.

Részünkről ez volna szerény nézetem szerint Mátyás király halála 400-ik évfordulójának méltó megünneplése, mely nyomot hagyna az európai culturtörténetben, a szakférfiak figyelmét a Corvina felé irányozná, a könyvkötészet történetét egy ismeretlen styllal gazdagítaná s a Corvina-könyvtár bőrkötéseinek ismeretét a világirodalomban mindenkorra megörökítené.

S mivel indítványomnak csak úgy volna gyakorlati eredménye, ha a jellemző Corvin-bőrkötéseket egy sikerült facsimilevel illusztrálnám, mély tisztelettel arra kérem Méltóságos Igazgató Urat, kegyeskedjék megengedni, hogy azon esetre, ha indítványom a congressus által elfogadtatnék, ily facsimilét az említett Comptes-Rendus számára a M. N. Múzeum költségén csináltassak.

Boldog emlékü Horváth Istvánnak örök dicsőségét fogja képezni, hogy a Sylvestre «Paleographie Universelle» czimű monumentalis vállalatban, mely a világ összes népeinek legrégebbi irott és festett emlékeit színes facsimilekben reproducálva tünteti fel, a két legrégebbi magyar nyelvemléket: a Pray-codexet és a bécsi magyar codexet sikerült facsimilekben megörökítette, s a magyar középkori könyvirás két legrégebbi emlékéét a világirodalom keretébe beillesztette, azt hiszem, mi nem kisebb szolgálatot teszünk a hazai culturának akkor, ha Mátyás király halálának 400-ik évfordulóján egy nemzetközi bibliographiai vállalatban megörökítjük a Corvina maradványainak jellemző bőrkötését, ezt a külföldi szakférfiakkal megismertetjük s bemutatjuk nekik a renaissance legkiválóbb magyar bibliographiai hagyományait.

Ezen hazánkban keletkezett, hazánkfiai által felderített és megállapított magyar könyvkötői styl helyet kér a könyvkötészet általános történetében s midőn azt szélesebb körben a külföldi

szakférfiakkal megismertetjük a Corvin-kötés nemzeti characterét nemzetközi bibliographiai fontosságra emeljük.

Igy Plantin Kristóf halálának 300-ik évfordulóján a Plantin traditiókkal párhuzamosan ünnepelni fogjuk Corvin Mátyás 400 éves bibliographiai traditióit s közkinccsé teszszük ezeket az európai szakirodalomban.

Ezen két szempontból óhajtánék az antwerpeni bibliographiai congresszuson résztvenni, ezért ajánlom kérésemet. Méltóságos Igazgató Úr nagybecsű figyelmében.

Indítványom szövegét, ha a nagyméltóságú miniszterium a M. N. Múzeum képviselőjével a congresszuson megtisztel, közölni fogom jóváhagyás végett Méltóságoddal.

Ezek után fogadja Méltóságos Igazgató Úr kitünő tisztelem nyilváníását.

Budapest, 1890. jul. 15-én

Méltóságos Igazgató Úrnak

alázatos szolgája

Csontos János,

múzeumi könyvtári segédőr mint a
könyvtári hivatal ez idő szerinti vezetője.

Ezen felterjesztést Pulszky Ferencz muzeumi igazgató egész terjedelmében magáévá tette s kiküldetésem az antwerpeni congressusra a M. N. Múzeum képviselőjében a vallás és közoktatási m. kir. miniszteriumnak melegen ajánlotta.

Ennek következtében a vallás és közoktatási m. kir. miniszterium megbízott azzal, hogy az antwerpeni bibliographiai congressuson a M. N. Múzeumot képviseljem.

Hivatalos kiküldetésem befejezett dolog lévén, Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről a következő indítványt nyújtottam be a M. N. Múzeum Igazgatóságához jóváhagyás végett:

Indítvány Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről.

Tekintve, hogy Corvin Mátyás király egyik legnagyobb alkotásának, a róla nevezett Corvina-könyvtárnak bőrkötései, melyek 40 európai könyvtárnak cimeliáit képezik s elszórt maradványaikban az egykori hirneves könyvtár régi dicsőségét hirdetik, oly jellemzők és typicusak, hogy decoratív tekintetben minden más közép-

kori és renaissance-kori bőrkötéstől különböznek; tekintve, hogy az ezeken fenmaradt aranyos virágdiszítések, úgy az aranynak borítéktáblákon préselt diszítésekre való korai alkalmazásánál, mint a motívumok eredetiségénél fogva, a könyvkötészet történetében ekkorig kellően méltatva nincsenek; tekintve, hogy ezen jellemző bőrkötésekből, (melyek sötétvörös vagy barna bőrön vakon préselt arabesk-diszítés mellett, túlnyomóan virágos aranydiszítéseket, stylizált tulipánokat, a táblák közepén Magyar- és Csehország egyesített koronás czímerét, néha pedig külön paizsban az ágon álló, csőrében gyűrűt tartó hollót különböző csoportosításban, de mindig ugyanazon motívumokkal tüntetik fel) a kéziratok Corvin jelleme akkor is meghatározható, ha ezek czímlapjáról a Corvin-czímer hiányzik; tekintve, hogy ezen bőrkötések általános bibliographiai és könyvkötészeti szempontból azért birnak fontossággal, mert egy ekkorig ismeretlen önálló könyvkötői styl jellemét tartották fenn, mely a Grolier-stylnél 100 évvel régibb: mondja ki az antwerpeni bibliographiai congressus, hogy a Corvina-könyvtár bőrkötéseit az általános bibliographia, különösen pedig a renaissance-kori könyvkötészet szempontjából fontosaknak és jellemzőknek tartja, ezekre a szakférfiak figyelmét felhívja és megismertetésük céljából ezeknek jellemző facsimiléjét a Congressus Comptes-Rendu-jébe a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum kivánságára és költségére felveszi.

A budapesti Magyar Nemzeti Múzeum nevében az antwerpeni bibliographiai congressushoz beadja:

Budapest, 1890. jul. 25-én

Csontos János,

múzeumi könyvtárőr helyettes.

Pulszky Ferencz az indítvány szövegét jóváhagyván, ezt Kereszty István könyvtári gyakornok francia nyelvre lefordította, Pulszky Ferencz revideálta és július 25-én elküldtük postán Antwerpenbe az előkészítő bizottság elnökségéhez.

A M. N. Múzeum a congressusi meghívót július havában kapván, mikor a congressus programja, osztályai és tisztviselői meg voltak állapítva, sietni kellett az indítványnyal, hogy ezt az előkészítő bizottság még idejében előzetesen tárgyalhassa és a congressus I. osztályának (a hova az ügy tartozott) jelentést tegyen róla.

Ezután a könyvtár fényképmásolat-gyűjteményéből kiválo-

gattam 60 jellemző Corvin-börkötés- és Corvin-czímlap-másolatot gondosan becsomagoltam, baleset ellen biztosítottam és augusztus 2-ikán az igazgatóság engedélyével elküldtem postán előre Antwerpenbe, hogy mire én ide megérkezem, a csomag reám várjon és ha előadást tartok a Corvináról, kezemnél legyen.

Magam augusztus 3-ikán keltem útra s fél napi megszakítással, melyet a lipesei új könyvpar-múzeum tanulmányozására fordítottam, egyhuzamban mentem Antwerpenbe, hova augusztus 6-ikán délben érkeztem meg.

Hogy a congressus iránt európaszerte, de különösen Franciaországban, Hollandiában és Belgiumban a szakferfiak közt, mily nagy érdeklődés nyilvánult, erről tanuskodik a következő két névjegyzék, melyet az előkészítő bizottság a congressusra jelentkezőkről közrebocsátott s melyet itt egész terjedelmében közlünk.

Az első névjegyzék így szól:

I.

Liste des adhérents a la conférence du livre qui se tiendra a Anvers le 7, 8, et 9 Aout 1890.

Messieurs

VAN DEN PEEREBOOM, J. Ministre des chemins de fer, postes et télégraphes bibliophile.

LEJEUNE, JULES, Ministre de la Justice.

DE WAEL, LÉOPOLD, Bourgmestre de la ville d'Anvers.

VAN DEN NEST, ARTH., Échevin de la ville d'Anvers.

VAN RYSWYCK, JEAN, Échevin de la ville d'Anvers.

ADRIAENSEN, JEAN, Inspecteur cantonnal de l'enseignement primaire, Anvers.

ARCHIVIO STORICO GENTILIZIO, Milan.

ARNOLD, Th. J. J., Bibliothécaire-adjoint à la bibliothèque de l'Université de Gand.

AULIT, AUGUSTE, Homme de lettres, Anvers.

BAER, SIMON LÉOPOLD, Libraire, Francfort s/M.

BAILLENCOURT, RODOLPHE DE, dit Courcol, Notaire, trésorier de la société des antiquaires de la Morinie, St Omer (Pas-de-Calais).

BARACK, Dr KARL AUGUST, Bibliothécaire en chef de l'Université et de la Bibliothèque nationale, Strasbourg.

BEERTS, FRANS, Libraire, Anvers.

BELIN, HENRI, Secrétaire du Conseil du Cercle de la Librairie, Paris.

BELLEMANS, LOUIS, Bibliophile, Anvers.

- BERGMANS, PAUL, Secrétaire-adjoint de la Commission de la Biographie Nationale, Gand.
- BILLIET, PAUL, Redacteur du *Koophandel*, Anvers.
- BLOCKHUYS, JOS., Commis de 1re classe à la Bibliothèque de la ville d'Anvers.
- BLOMME, ARTHUR, Membre effectif de l'Académie d'Archéologie de Belgique, Termonde.
- BOELE VAN HENSBRÖECK, Libraire, La Haye.
- BOGHOUT, JAN FRANS VAN, Littérateur, Anvers.
- BONDAM, A. C., Archiviste de l'État, Bois-le-duc.
- BORGEAUD, GEORGES, Fabricant d'articles spéciaux pour bibliothèques, Paris.
- BORGHT, A. VAN DER, Fondateur de caractères, Bruxelles.
- BORMANS, STANISLAS, Administrateur inspecteur de l'Université de Liège.
- BOSCH, AD. NICOLAS, Éditeur de l'*Annuaire de la librairie Belge*, Bruxelles.
- BOSIERS, ERNEST, Avocat, Anvers.
- BOUCHERY, JAN, Libraire, Anvers.
- BRUYLANT-CHRISTOPHE, EM., Éditeur, Bruxelles.
- BURDETT MASON, Bibliophile, Château de Sans (Basses Pyrénées).
- BUSCHMANN, PAUL, Imprimeur, Anvers.
- BUSCHMANN, GUSTAVE, Commis de 1re classe à la Bibliothèque de la ville d'Anvers.
- BUSSE, Conseiller supérieur du Gouvernement, Directeur de l'imprimerie Impériale, Berlin.
- CALLEWAERT FRÈRES, Libraires-Éditeurs, Bruxelles.
- CAPRON, JULFS, Bibliophile, Ypres.
- CASTEELE, DÉsirÉ VAN DE, Conservateur des archives de l'État à Liège.
- CASTROVILLARE, Marquis Caietan Gallo de, Inspecteur des fouilles et des monuments antiques à Castrovillare, Italie.
- CATALAN, EUGÈNE CHARLES, Bibliophile, Liège.
- CATTREUX, LOUIS, Homme de lettres, Bruxelles.
- CERCLE BELGE de la librairie, de l'imprimerie et des professions qui s'y rattachent, Bruxelles.
- CERCLE de la librairie, Paris.
- CHATROUSSE, JUST., Secrétaire-gérant du Cercle de la librairie, Paris.
- CHÉRIÉ, A., Rédacteur de l'*Argus de la Presse*, Bruxelles.
- CHRISTOPHERSEN, Consul général de Suède et Norvège, Anvers.
- CLAESSENS, L., Relieur, Bruxelles.
- CLARE HUDSON, Rév. J., M. A., Horncastle.
- CLAY, C. J. et Sons, Imprimeurs de l'Université de Cambridge.
- CLAEYS, G., Avocat, bibliothécaire, Bruges.
- COGELS, PAUL, Bibliophile, président de l'Académie d'Archéologie de Belgique, Anvers.
- COMITÉ d'inspection et d'achats de livres de la bibliothèque publique communale, Douai.
- CORNELISSEN-LEBÈGUE, L., Libraire, Bruxelles.
- CORNETTE, ARTHUR, Professeur à l'école Normale, Anvers.

- CORTYL, EUGÈNE, Secrétaire du Comité Flamand de France à Bailleul, Nord.
 COSTENOBLE, HERMANN, Libraire-Éditeur, Iéna.
 COSTER, AUGUSTE, Bibliophile, Bruxelles.
 CRÉPIN, FRANÇOIS, Directeur du Jardin Botanique de l'État, Bruxelles.
 CRUYSSSEN, A. C., VAN DER, Inspecteur l'enseignement primaire, Malines.
 CUPÉRUS, N. J., Membre du Conseil Communal, Anvers.
 CUYCK, FRANS VAN, Professeur à l'école normale de la ville d'Anvers.
 DANIEL, L., Imprimeur, Lille.
 DAUBY, Directeur du *Moniteur*, délégué de Département de la Justice, Bruxelles.
 DAUGNON, Comte J. J. DE, Vice-président du collège international et directeur de l'Archivio Storico Gentilizio, Milan.
 DEBEER, TACO HAJO, Professeur, Amsterdam.
 DEBOM, EMANUEL, Littérateur, Anvers.
 DE BORCHGRAVE, J., Avocat, membre de la Chambre des Représentants, Bruxelles.
 DE BRAEY, CH., Bibliophile, Anvers.
 DE CASEMBROOT, L., Bibliothécaire du Conservatoire royal de musique à Bruxelles.
 DECEULENEER, ADOLPHE, Professeur à l'Université, Gand.
 DEDECKER, AUGUSTE, Relieur, Gand.
 DE GOEY, ROGER, Professeur à l'Athénée royal et à l'école de Navigation de l'État, Ostende.
 DE LAET, FRÉD., Greffier de la province, Anvers.
 DE NOUE, V. ARS., Archéologue, Malmédy.
 DE JAGER, A, de la firme : Héritiers B. Van Der Kamp, imprimeurs et éditeurs, Groningue.
 DE KONINCK, AUG., Bibliothécaire adjoint de la Chambre des Représentants, Bruxelles.
 DELALAIN, PAUL, Ancien Président du Cercle de la Librairie, Paris.
 DELCOURT, JULES, Conseiller à la cour d'appel, Bruxelles.
 DELMER, ALEX., Bibliothécaire de l'Université, Liège.
 DELHASSE, FÉLIX, Éditeur-Libraire, Namur.
 DELVAUX, VICTOR, Libraire-Éditeur, Namur.
 DELVIGNE, Chanoine, Bibliophile, Bruxelles.
 DE MONT, POL, Professeur à l'Athénée royal, Anvers.
 DE ROEVER, N., Archiviste, Amsterdam.
 DE SCHREVEL, CHANOINE, Directeur du Séminaire épiscopal, à Bruges.
 DESCLÉE, Éditeur, Tournai.
 DE SEYN-VERHOUGSTRAETE, H. Z. S., Éditeur, Roulers.
 DESGUIN, DR VICTOR, Membre de l'académie royale de médecine de Belgique, Anvers.
 DESLANDES, V., Directeur de l'imprimerie nationale, Lisbonne.
 DE SMEDT, CHARLES, Président de la société des Bollandistes, Bruxelles.
 DESTREE, J., Conservateur adjoint du musée royal d'antiquités et d'armures, Bruxelles.

- DESTRÉE, JULES, Artiste graveur, Mons.
 DESTRÉE, MADAME JULES, Artiste graveur, Mons.
 DE VINCK-DE WINNEZEELE, Baron, Bibliophile. Anvers.
 DE VINNE, THÉO., Imprimeur, New-York.
 DE VRIES, R. W. P., Secrétaire de la société royale d'archéologie Amsterdam.
 DEWALCQUE, GUSTAVE, Professeur à l'université de Liège.
 D'HONDT, PIETER, Bibliothécaire, Bruxelles.
 DOORSLAER-VERBEKEN, D. VAN, Imprimeur-Éditeur, Bruxelles.
 DRIES, J. VAN DEN, Administrateur de l'*Éscout*, Anvers.
 DUMERCY, CHARLES, Avocat, bibliophile, Anvers.
 DUMONT, JEAN, Directeur de l'école professionnelle de typographie, Bruxelles.
 DUNK, J. H., Libraire, Amsterdam.
 DYCKMANS, HENRY, Avocat, Anvers.
 DZIATZKO, professeur, bibliothécaire en chef de l'Université, Goettingue.
 ENGELBERT. JAN, EMLIUS, Directeur de ventes publiques, Rotterdam.
 ENSCHEDE, ADR. J., Archiviste, Haarlem.
 ERRERA, PAUL, Avocat, Bruxelles.
 FABIUS. A. V. J., Archiviste, Naarden.
 FAUCON, LUCIEN, Sous-conservateur de la bibliothèque et du musée de la ville de Paris.
 FÉTIS, EDOUARD, Conservateur en chef de la bibliothèque royale, Bruxelles.
 FORST, O., Libraire, Anvers.
 FRANÇOIS, Chef de division à l'administration centrale, délégué du département de la justice, Bruxelles.
 FREDERIKS, P. J., Directeur en chef adjoint du musée royal, Amsterdam.
 GANTRELLE, Jos, Professeur émérite à l'université de Gand.
 GARNETT, RICHARD, Conservateur des livres imprimés, British museum, Londres.
 GÉNARD, P., Archiviste de la ville d'Anvers.
 GIESEN, Jos., Avocat, Anvers.
 GILON, ERNEST, Éditeur, Verviers.
 GINN, et Co Éditeurs d'ouvrages classiques, Boston.
 GITTENS, FRANS, conseiller communal, Anvers.
 GOEMAERE, ARTHUR, Rédacteur en chef du *Précurseur*, ancien président de l'association de la presse Belge, Anvers.
 GOMEZ, MANÖEL, Bibliophile, Lisbonne.
 GOOVAERTS, ALPHONSE, Chef de section aux Archives Générales du Royaume, Bruxelles.
 GRANDGAINAGE, EDM., Directeur de l'Institut supérieur de Commerce, Anvers.
 GRANDJEAN, L., Ancien bibliothécaire de l'Université de Liège.
 GRANGES DE SURGÈRES, Marquis de, Membre de la Société des Bibliophiles contemporains de Paris, Nantes.
 GRESSIN-DUMOULIN, Eug., Rédacteur de l'*Opinion*, Anvers
 GROESSER, JAC., Imprimeur, Conseiller communal, Anvers.

- GROSJEAN-MAUPIN, Libraire-éditeur, Nancy.
- HAARST, JOH. WIL. GEO VAN, Bibliothécaire de l'Université de Groningue.
- HAEGHEN, FERD. VAN DER, Bibliothécaire de l'Université de Gand.
- HANSEN, Dr C. J., Bibliothécaire de la ville d'Anvers.
- HARLEZ, le Chevalier CHARLES DE, Professeur de l'Université de Louvain.
- HASSELBRINK, F., Libraire, St-Gall.
- HAVRE, le Chevalier GUSTAVE VAN, Président des Bibliophiles Anversois
Anvers.
- HAYEZ, F., Imprimeur de l'Académie Royale. Bruxelles,
- HEBERT, LÉONCE, Libraire-éditeur, Paris.
- HEDELER, G., Éditeur du *Deutsch-Englisch-Französisch Export Journal*,
Leipzig.
- HENNE, ALEX., Membre de l'académie royale de Belgique. Bruxelles.
- HENNEQUIN, Lieutenant-Colonel, Directeur de l'institut cartographique mili-
taire, Bruxelles.
- HENRARD, Général P., m Secrétaire de l'académie d'archéologie de Belgique,
Anvers.
- HENRY, LOUIS, Membre de l'académie royale de Belgique, professeur de
chimie à l'université de Louvain.
- HESSELS, J. H., Homme de lettres, Cambridge.
- HEUVELMANS, JEAN LOIS, Directeur de l'hôpital des Anglais, Liège.
- HEYMANS, VICTOR, Bibliophile, Malines.
- HEYWOOD, ABEL, et Son, Manchester.
- HILLE, JOS. VAN, (de la maison Ve De Backer), Imprimeur, Anvers.
- HOLLIER-LAROUSSE et Co, Imprimeurs-Éditeurs, Paris.
- HORMANN, Dr LUDWIG VON, Directeur de la Bibliothèque de l'Université
impériale, Innsbruck.
- HOSTE, Ad., Imprimeur-Éditeur, Gand.
- HYMANS, HENRI, Conservateur du cabinet des Estampes à la Bibliothèque
Royale, Bruxelles.
- JENKINSON, FRANCIS, Bibliothécaire de l'Université de Cambridge.
- JORISSENNE, Dr, Bibliophile, Liège.
- JOUAUST, Imprimeur, Paris.
- KALFF, MARTIN, Rédacteur de l'*Algemeen Handelsblad*, Amsterdam.
- KAMP, Héritiers B. VAN DER, Imprimeurs, Groningue.
- KANTOROWICZ, MAX., Libraire, Milan.
- KNOETIG, B., Directeur de l'*Art de l'Imprimerie*, Bruxelles.
- KNUTTEL, Dr W. P. C., Employé à la Bibliothèque royale de la Haye.
- KOCKX, FR., Imprimeur, Conseiller communal, Anvers.
- KOEHLER, HUGO, Libraire, Leipzig.
- KOEHLER, K. FR., Librairie ancienne, Leipzig.
- KOUDRIAFFSKY, DE, Premier secrétaire de la Légation de Russie, Bruxelles.
- KUYCK, FR., VAN, Artiste peintre, Président de la section des arts plastiques
du Cercle Artistique, Anvers.

- LAPIERRE, EUGÈNE, Conservateur de la Bibliothèque publique de la ville de Toulouse.
- LAROCHE, P. M., Imprimeur, Arras.
- LEE, MAURITZ, VAN, Chef de division au Ministère de l'Intérieur, Bruxelles.
- LEEN, HUBERT, Directeur de la société pour la propagation de livres à bon marché, Bruxelles.
- LEPAIGE, CONSTANTIN, Professeur à l'université de Liège, membre de l'Académie royale de Belgique.
- LEROI, PAUL, Rédacteur en chef de l'*Art*, du *Courrier de l'Art* et de la *Revue illustrée*. Paris.
- LEWIS, REV. S. S., Conservateur de la bibliothèque de Corpus Christi College, Cambridge.
- LOEBER Jr, J. A., Correspondant de l'*Illustrirte Zeitung für Buchbinderein*, Leiden.
- LOGEMAN, Professeur à l'université, Gand.
- LOMBAERTS, EDM., Bibliophile, Anvers.
- LONGIER, Société générale d'Éditions, Paris.
- LOOY, S. L. VAN, Libraire, Amsterdam.
- MAES, JOS., Éditeur-photographe, président de l'Association belge de photographie, Anvers.
- MAES, PAUL, Bibliothécaire de l'Université de Liège.
- MAGNUSKI, MARCEL, Directeur de l'École Estienne, Paris.
- MANCEAUX, HECTOR, Imprimeur-Éditeur, Mons.
- MANCEL, ÉMILE, Commissaire-général de la marine en retraite, Bibliophile, Dunkerque.
- MANTIN, GEORGES, Paris.
- MARSY (Comte de) Directeur de la Société Française d'Archéologie, Compiègne.
- MASSON, G., Ancien président du Cercle de la Librairie, membre de la Chambre de Commerce, Paris.
- MERZBACH, HENRY, Ancien éditeur, président de la classe de la Librairie et de l'Imprimerie belge à l'exposition de Paris 1889, Bruxelles.
- MICHIELS, F., Imprimeur en taille douce, Anvers.
- MOENS, W. H. Homme de lettres, Tweed Lymington, Hampshire.
- MOES, E. W. Archiviste-adjoint, Rotterdam.
- MONTGOMERY, ROBERT, Artiste peintre, Anvers.
- MOORTGAT, A., Professeur à l'Athénée, Anvers.
- MÖSSLY, J., Relieur, Anvers.
- MOTTE, ALPH., Relieur, successeur de Trautz-Bauzonnet, Paris.
- MULDER, JAN JORIS, Étudiant, Anvers.
- MULLER, Dr ALOÏS, Bibliothécaire de l'université impériale de Graz.
- MULLER, Dr PHIL., Bibliothécaire en chef de l'université, Iéna.
- NYHOFF, MARTINUS, Libraire, La Haye.
- OMONT, HENRI, Bibliothécaire au département des manuscrits de la bibliothèque nationale, Paris.
- OPPENHEIM, FÉLIX, Bibliophile, Paris.

- OS-DE WOLF, VAN, Éditeur, Anvers.
- PALME, VICTOR, Éditeur, directeur de l'*Ami des Livres*, Paris.
- PAVORD-SMITS, F. S. VAN DE, Littérateur et éditeur, Leide.
- PEETERS, CHARLES, Éditeur-Libraire, Louvain.
- PEPPERMILLER, HERM., Bibliothécaire à l'École Polytechnique, Aix-la-Chapelle.
- PERTHES, ERNST, (de la firme Frederik Andreas Perthes), Libraire-Éditeur, Gotha.
- PICARD, EDMOND, Avocat à la Cour de Cassation, Bruxelles.
- PICHOT, E., Imprimeur, Paris.
- PLON, EUGÈNE, Ancien président du Cercle de la Librairie, Paris.
- POLLAK, Dr H. J., Recteur-adjoint du Gymnasium Erasmianum, Rotterdam.
- QUAEDVLIEG, RICHARD, Rédacteur en chef de l'*Illustration Européenne* Bruxelles.
- REUSENS (Chanoine) Bibliothécaire de l'Université, Louvain.
- RIGOUTS, KAREL, Pharmacien, Anvers.
- RIVIÈRE, BENJAMIN, Bibliothécaire de la bibliothèque publique communale Douai.
- ROBBERS, J. G. Éditeur, Amsterdam.
- ROBERTS, W., Éditeur rédacteur du *Bookvorm*, Londres.
- ROBYNS, VICTOR, Avocat, Anvers.
- ROEDER, ALFRED, (Jos. Roeder et Co) Imprimeur, négociant en papier, Anvers.
- ROELANTS, HENDRIK ADRIAAN ALARIUS, Éditeur, Schiedam.
- ROOSES, MAX, Conservateur du Musée Plantin-Moretus, Anvers.
- ROSSEELS, EMM., Administrateur du Musée Plantin-Moretus, Anvers.
- ROUSSEAU, J., Directeur-général au Ministère de l'Intérieur et de l'Instruction Publique, Bruxelles.
- RUEFF, MAX., Libraire, Anvers.
- RUELENS, CHARLES, Conservateur à la Bibliothèque royale, Bruxelles.
- RUELENS, GEORGES, Avocat, Bruxelles.
- SCHAAF, J. H. L., Bibliophile, Haarlem.
- SCHAVYE, J., Relieur du Roi, Bruxelles.
- SCHILLEMANS (W. J. Thieme et Co), Éditeur, Zutphen.
- SCHOFFER, Président de la Société Royale d'Archéologie, Amsterdam.
- SCHOTT, Prof. THEOD., Bibliothécaire, Stuttgart.
- SCHUCK, LÉON, Marseille.
- SÉDARD, EUGÈNE, Directeur de l'*Intermédiaire des imprimeurs*, Lyon.
- SEGHERS, LOUIS, Lithographe, Anvers.
- SIEBER, Dr LOUIS, Bibliothécaire en chef de l'université, Bâle.
- SIFFER, A., Éditeur, Gand.
- SINKER, ROBERT, Bibliothécaire de Trinity College, Cambridge.
- SLEECKX, D., Inspecteur honoraire en chef de l'instruction primaire, Schaerbeek-Bruxelles.
- SMEKENS, THÉOPHILE, Président du tribunal civil, Anvers.
- SNIEDERS, Dr AUG., Rédacteur en chef du *Handelsblad*, Anvers.
- SOIL, EUCÈNE, Juge au tribunal civil, Tournay.

- SOMEREN, J. F. VAN, Bibliothécaire de l'Université, Utrecht.
- SOROZE, Capitaine de Gendarmerie, Mons
- SOULICE, L., Bibliothécaire archiviste de la ville de Pau.
- SPEYBSOUCK, AUG, VAN, Chanoine, Bruges.
- SPITAEELS, D., Éditeur, Borgerhout.
- STEIN, HENRI, Employé aux Archives nationales, Paris.
- STERCK, JAN F. M., Libraire, Amsterdam.
- STRATEN-PONTHOZ, Comte FRANÇOIS VAN DER, Président de la Société royale d'archéologie de Bruxelles.
- SUSAN, C. H. L., Éditeur, La Haye.
- SYTHOFF, A. W., Éditeur, Leide.
- TEMPLIER, ARMAND président du Cercle de la Librairie, Paris.
- TEN BRINK, JAN, Professeur à l'Université de Leide.
- THEUNISSENS, L.; Secrétaire des bibliophiles anversois, Anvers.
- THIBAUT, CL., Imprimeur, Anvers.
- THIEBAULT, CH., Avocat à la cour d'appel, Bruxelles.
- TJEENK-WILLINK, Dr H. D., Éditeur, Haarlem.
- TOOTILL, ELLIS, Graveur, Manchester.
- TRACOU, PIERRE, Dr en médecine, Bibliothécaire en chef de l'université de Lille.
- TRIGT, G. A. VAN, Libraire, Bruxelles.
- T'SJOEN, E. H., Professeur, Bruxelles.
- ULLENS, A., Chef de Cabinet du gouverneur de la province, Anvers.
- UZANNE, OCTAVE, Bibliophile directeur du *Livre moderne*, Paris.
- VALLUET, PAUL, Bibliothécaire à la faculté de théologie protestante à Montauban.
- VARENBERGH, ÉMILE, Conseiller Provincial, archéologue, Gand.
- VELD, ERN. VAN DE, Directeur de la librairie Vve Ferdinand Larcier Bruxelles.
- VERCRUYSSÉ LÉOP., Courtrai.
- VERDURE, PHILIBERT, Directeur de la *Tribune de Mons*, Mons.
- VUYLSTEKE, JULES, Libraire, Gand.
- WALDSTEIN, CHARLES, Litt. D. PH. D., Professeur d'archéologie classique à l'université de Cambridge.
- WARENDORF, Jr. S. Éditeur, Amsterdam.
- WAUWERMANS, Général H., Président de la société de Géographie, Anvers.
- WAYLAND-KERSCHAW, S., Membre de la société des antiquaires, conservateur de la bibliothèque du palais de Lambeth, Londres.
- WEALE W. H. JAMES, Littérateur, Londres.
- WEBER, MAX, Graveur sur bois, Bruxelles.
- WELCH, CHARLES, Bibliothécaire de la Corporation de la Cité de Londres (Guildhall), Londres.
- WELSH, CHARLES, Éditeur, Associé de la maison Griffith, Harran, Okeden Welsh, Londres.
- WEZELAAR, M. B., Bibliophile, Anvers.
- WILLEMSSEN, GUSTAVE, Greffier au tribunal de commerce, St Nicolas (Waas).

WINAND-KLOCK, Éditeur, Hasselt.

WORMSER, J. A., de la firme Hoeveker en Zoon, Éditeurs-Libraires, Amsterdam.

WOUCTERS-VAN EYCK, HAMILCAR GUST-ALPH., Libraire, Anvers.

WOUTERS, VICTOR, Avocat, Président du *Cercle Artistique, Scientifique et Littéraire*, Anvers

WOUWERMANS, ARMAND, Bibliophile, Anvers.

YATES, JAMES, Conservateur de la Bibliothèque publique de Withkirk View Haltor, près de Leeds

ZACKAUER, Bibliothécaire de l'université de Sienne.

ZAHN, G. P. H., de la firme J. L. Beyers, Libraire, Utrecht.

ZECH-DUBIEZ, Imprimeur-Libraire, Braine-le-Comte.

ZEGGELEN, TH. H. VAN, (de la maison M. J. P. Van Santen), Imprimeur, Amsterdam.

ZUYLEN, ALBERT VAN, Avocat, Anvers.

ZUYLEN, Colonel G. E. V. L. VAN, La Haye.

Ezeken kívül a későbbben jelentkezőkről még egy második névjegyzéket is adtak ki, mely így szól:

II.

Seconde liste des adhérents a la conférence du livre qui se tiendra a Anvens le 7, 8, et 9 aout 1890.

Messieurs :

ASSCHE (AUG^{te} VAN), architecte, Gand.

BELINFANTE (AUG.), éditeur, La Haye.

BERGHE (R. VAN DEN), bibliothécaire-adjoint à l'Université de Gand.

BUREAU (LE) de l'Union internationale pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques, Berne.

CAROLY (GEORGES), avocat, Anvers.

CHARAVAY (EUGÈNE), directeur de *l'Imprimerie*, Journal de la Typographie et de la Librairie, Paris.

CLAESSENS (PAUL), relieur, Bruxelles.

CLAEYS (F.), librairie-éditeur, Bruges.

CLAEYS (GUST.), libraire-éditeur, Bruges.

CSONTOSI (JEAN), bibliothécaire du Musée National Hongrois de Budapest.

DEBIÈVBE (EUGÈNE), bibliothécaire en chef de la ville de Lille.

DELBEKE (AUGUSTE), avocat, Anvers.

DELLAFAILLE (RENÉ), bibliophile, Anvers.

DROOGENBROECK (J. A. VAN), délégué du ministre de l'Intérieur Bruxelles.

DURIEU (Dr W. N.), directeur de la bibliothèque de l'Université de Leiden.

HAEGHEN (VICTOR VAN DER), archiviste de la ville de Gand.

HAVERMANS (XAVIER), imprimeur-éditeur, Bruxelles.

- HETEREN (J. H. VAN), secrétaire et délégué de la «Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, Amsterdam.
- HUF VAN BUREN (J.), littérateur, Tiel.
- KEYMEULEN (LOUIS VAN), professeur à l'Académie des Beaux-Arts d'Anvers.
- KORNDÖRFFER (J. P. S. W.), bibliothécaire de l'Académie Militaire. Bréda.
- LAMERTIN (HENRI), libraire, Bruxelles.
- LECLERCQ (EMILE), délégué du ministre de l'Intérieur, Bruxelles.
- MACALISTER (J. Y. W.), secrétaire honoraire de «the Library association of the united Kingdom», éditeur-rédacteur du «Library Magazine» Londres.
- MARLIN (JEAN), aide-bibliothécaire à l'Université de Liège.
- MASSON (LOUIS), contrôleur des mines, Béthune.
- MERTENS (AD.), imprimeur-lithographie, Bruxelles.
- MORSE STEPHENS (H.), bibliothécaire, Leeds.
- NIJPELS (EDUARD), libraire-imprimeur, Maestricht.
- OLTHOFF (FRANS), bibliophile, Anvers.
- SAINTENOY (PAUL), délégué et secrétaire général de la Société d'archéologie, de Bruxelles.
- SELE (H.), relieur, Anvers.
- STEENWEGE (F. VAN), professeur à l'Athénée Royal, Anvers.
- TALBOT BAINES REED, fondeur de caractères, Londres.
- THIEME (F. C. D.), vice-président et délégué de la «Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels,» Amsterdam.
- TIDEMAN (J.), conservateur des manuscrits à la bibliothèque royale de La Haye.
- TITZ (LOUIS), délégué de la Société d'Archéologie de Bruxelles.
- VALLE (V.), professeur à l'Institut supérieur de Commerce Anvers.
- VEN (FLOR. VAN DER), secrétaire général du Bureau de Bienfaisance. Anvers.
- VICAIRE (GEORGES), bibliographe. Paris.
- VORSTERMAN VAN OYEN (A.A.), généalogiste, La Haye.
- WAUWERMANS (P.), avocat, Bruxelles.
- WIERDELS (FERD.) bibliophile Amsterdam.
- WILHELM (FRIEDR.), libraire, Leipzig.
- WIJNMALEN (Dr TH. CH. L.), bibliothécaire en chef de la bibliothèque royale, La Haye.

Ezen névsorból azonban a congressuson többen hiányoztak.

Igy általánosan feltűnt a jelentkezett német szakferfiak távolléte, kik közül mindössze csak *Busse*, titkos tanácsos és a berlini császári nyomda igazgatója jött el. Ellenben nem jöttek el: *dr. Barack*, a strassburgi új egyetemi könyvtár megalkotója és reorganisatora, továbbá *dr. Dziatzko*, a göttingai egyetemi könyvtár igazgatója és az ottani egyetemen a könyvtártudományi és bibliographiai disciplinák rendes tanára, kit ez idő szerint a németországi könyvtárnokok közt elsőrendű organisatornak tartanak;

dr. Schott, a stuttgarti királyi könyvtár igazgatója és *dr. Sieber*, a bási egyetemi könyvtár igazgatója, ki az általam ismert európai könyvtárnokok közt egyike azon kevés szakférfiaknak, kiből a tudós és adminisztrátor kitűnő tulajdonságai ritka harmoniában egyesülnek; továbbá *dr. Müller*, a jeni, *dr. Müller*, a gráci és *dr. Hoermann*, az insbrucki egyetemi könyvtár igazgatója.

A francziák közül nem jött el *Omont*, a párizsi nemzeti könyvtár kézirat-conservatora, ki az európai könyvtárak görög kéziratának legalaposabb ismerője; az angolok közül, hiányoztak a British Múzeum és az oxfordi könyvtár képviselői. A jelentkezők helyett azonban jöttek más szakférfiak, kiknek nevei a congressus nyomtatott lajstromában felvéve nincsenek, de kik a congressus tárgyalásaiban tevékeny részt vettek.

Ezek:

Dr. Lundsted, a stockholmi, *dr. Andersen*, a lund királyi könyvtárak conservatorai, *dr. Grosset*, a lyoni városi könyvtár custosa, és mások.

A congressuson résztvett szakférfiak túlnyomó részben belgák, hollandiak és francziák voltak, a kisebbik rész az angol, olasz, svéd, norvég, amerikai, német és magyar szakférfiakból került ki, kik négy, három két és egy tag által voltak képviselve. Az osztrákok közül senki sem jött el, Magyarországot én voltam egyedül szerencsés képviselhetni.

A congressus az antwerpeni «Cercle Artistique» helyiségében, augusztus 6-ikán rendezett ismerkedési estélylyel kezdődött, melyen mintegy 300 helybeli és idegen szakférfiú és könyvkedvelő vett részt.

A résztvevők közt a könyvtárnokok, levéltárnokok és bibliographusok többségben voltak, a könyvadások, könyvkiadók, nyomdászok, könyvkedvelők és írók kisebbséget képeztek.

Az ismerős könyvtárnokokból itt voltak: *Ruelens*, a brüsseli királyi könyvtár custosa és az «*Annales Plantinienses*» szerzője, kivel évek óta a Corvina érdekében leveleztem; *Durieu*, a leideni egyetemi könyvtár igazgatója, ki a régi dissertatiók kezelésére igen practicus rendszert talált fel, melyet a legtöbb németországi könyvtár elfogadott s kivel a cheltenhami Corvin-codex ügyében voltam levelezésben; *dr. Lundsted*, a stockholmi kir. könyvtár igazgatója, kivel 1881-ben a krakkai Jagello-könyvtárban együtt dolgoztam és a kit első helyen kellett volna említenem: *Rooses Miksa*, a Plantin Múzeum conservatora, a congressus

kitűnő képzettségű titkára és genialis létrehozója, lelke és mindene, ki a congressus tárgyalásait vezette s kívül a Plantin-Múzeumban levő hungáricák érdekében szintén levelezésben voltam. Ezekon kívül itt volt *Baer*, a frankfurti tekintélyes antiquarius, kinek szakképzett felszólalásai a congressuson általános figyelemben részesültek.

Ezekon kívül megismerkedtem gróf *Daugnon*-nal, a milánói Archivio Storico Gentilizio igazgatójával és a congressus I. osztályának egyik elnökével, ki indítványunknak lelkes támogatója volt, *dr. Stein*-nal, a párizsi nemzeti levéltár fogalmazójával, *dr. Grosset*-tel, a lyoni városi könyvtárnokkal, *dr. Eymanns*-sal, a brüsseli királyi könyvtár custosával, *dr. Andersen*-nel, a lundi könyvtár custosával, *Busse* titkos tanácsossal és a berlini császári nyomda igazgatójával, *Buschmann Pál*, a kiváló antwerpeni kiadóval, és a congressus «Compte Rendu»-jének nyomdászával; *Chatrouss*-sal, a párizsi «Cercle de la Librairie» titkárával, *Plon*-nal, a hírneves párizsi szakíróval és kiadóval, kinek szakszerű előadása a könyvek alakjáról a congressuson és fényes kiállítású díszmunkái a bibliographiai kiállításon általános figyelmet keltettek, *Van der Haegennel*, a gandi egyetemi könyvtár igazgatójával, *Frederiks*-szel az amszterdami királyi múzeum igazgatójával, *Enschede* haarlemi levéltárnokkal, *Motte*-tal, a párizsi híres *Trautz Bauzonnet* könyvkötő cég utódjával, kinek utánzott Grolier-kötései, továbbá zománczos bőrhozaik és más modorú díszkötései, szépségök, művészi kivitelök, technikai tökéletességök és drágaságuk által (1000—5000 frank) bilineselték le a congressus tagjainak figyelmét és más szakférfiakkal, kikkel könyvtártudományi és bibliographiai szakkérdésekben eszmét cseréltem és tőlük a belga, francia és könyvtártudományi és bibliographiai viszonyokról több tekintetben tájékozást nyertem.

A tulajdonképeni congressus aug. 7-én reggeli 9 órakor az antwerpeni «Cercle Artistique» szép, tágas helyiségében az osztályok megalakulásával és az elnökség és titkárság megválasztásával kezdődött és úgy volt szervezve, hogy délelőtt az osztályok üléseztek, délután pedig volt az ünnepélyes közgyűlés, melyen az osztályok által megvitatott és elfogadott kérdések a plenum elé új megvitatásra és szavazásra kerültek.

A congressus hivatalos nyelve a francia volt, ezen folytak a tanácskozások az osztályokban és a plenumban, szabad volt azonban minden európai nyelven beszélni s a congressus szervezői

gondoskodtak, hogy kellő számú tolmácsok, fordítók és gyorsírók álljanak a congressus rendelkezésére.

A congressus tagjaiból azonban csak az angolok beszéltek angolul és e sorok írója latinul, míg a többiek kivétel nélkül francia nyelven beszéltek.

Még a berlini császári nyomda igazgatója is francziául beszélt. Ily körülmények közt nem tartottam részemről sem oppor-
tunusnak németül beszélni; s mivel a francia nyelvet csak annyira értem, hogy szótár segítségével a szakmamba vágó munkákat használhatom, kénytelen voltam a Corvina maradványairól szóló demonstratív előadásomat latin nyelven tartani, mely nyelv főleg a bibliographiában elfogadott terminus technicusoknál fogva a szak-
férfiak közt még ma is legalkalmasabb a közvetítésre.

A congressus elnöksége következőleg alakult meg. Tisztelet-
beli elnökök: *Van den Peereboom*, belga közlekedési miniszter, Báró *Osy de Zegwaart*, antwerpeni tartományi elnök, *De Wael Lipót* antwerpeni polgármester és *De Renette-Moretus marquis tábornok*, a Plantin-Moretus családnak egyik sarja. Elnök: *Ruelens Károly*, a brüsszeli kir. könyvtár conservatora és a congressus közgyűléseinek vezetője, főtitkár: *Max Rooses*, a Plantin-Moretus Múzeum conservatora. Alelnökök: *Van der Nest*, antwerpeni hollandi főconsul, gróf *Daugnon*, a milanoi Archivio Storico Gentilizio igazgatója, *Plon*, a párizsi hírneves író és kiadó, *Marquis De Granges de Surgères*, nantesi könyvkedvelő, *Deslandes*, a lisszaboni nemzeti nyomda igazgatója, *Jean Ten Brink*, leideni egyetemi tanár, *Christophersen*, az antwerpeni svéd főconsul, *Busse*, a berlini császári nyomda igazgatója, *Morel*, a berni irodalom- és művészetpártoló egyesület titkára, I. E. *Schreck*, philadelphiai könyvtárnok, *Durieu*, a leideni egyetemi könyvtár igazgatója és Mr. *Charles Welch*, a londoni városház könyvtárnoka. Titkárok: Ch. *Dumercy*, antwerpeni ügyvéd, *Buschmann*, antwerpeni kiadó és *J. Bonchery*, antwerpeni író és könyvtáros.

Miután a congressus tagjait a belga kormány nevében *Van den Peereboom miniszter* és a város nevében *De Wael* polgármester üdvözölték, *Ruelens* elnök a congressust programmbeszéddel nyitotta meg, melyben a congressus feladatát ecsetelve (tisz-
tázni az eszméket és elvi megállapodásokat hozni létre azon kérdésekre nézve, melyek a könyv fogalmával bármily tekintetben összefügg-

nek) felszólította a tagokat, hogy három osztályba alakulva ezeknek elnökeit és titkárait válaszzák meg és fogjanak hozzá a hozzájuk utasított kérdések rendszeres tárgyalásához.

Az osztályokhoz utasított kérdések a következők voltak:

Az első osztály kérdései.

A könyv külső kiállítása, anyaga, technikai compositiója és föntartása.

A könyv alakjára nézve egy általános rendszer elfogadása.

A nyomdák betűinek általános és egyöntetű osztályozása.

Egyforma szabályok behozatala a kötetek, lapok, czímek, tartalommutató stb. jelzésére.

A könyv illusztrációjára és a könyv legjobb osztályozására vonatkozó kérdések, különös tekintettel ennek tartalmára a szerint, a mint az tudományos, irodalmi, művészeti, lithurgiai vagy más vonatkozású.

Könyvkötészet. Indítványok ezen mesterség fejlesztésére. A nyilvános könyvtárak könyvkötéseinek kérdése. Nemzetközi egyöntetűség létrehozása oly kiadványok kötésére nézve, melyekkel különböző államok kormányai egymás közt csereviszonyban vannak.

A második osztály kérdései.

A könyv szállítására és elárúsítására vonatkozó kérdések.

A könyvszállítás és vámügy körébe eső kérdések.

A könyvvám eltörlése.

Indítványok a belga könyvkereskedés emelésére és egy nemzetközi könyvvarusi szövetség létesítésére.

A szerző, kiadó és könyvvarus közti viszony szabályozása, különös tekintettel a nyomtatott példányok számára, a százalékra és a szerző jogára.

A harmadik osztály kérdései.

A könyvek nyilvános használata és nemzetközi kikölesönzése.

Nyilvános könyvtárak berendezése és nemzeti bibliographiák kiadása.

Egyforma alapelvek és rendszer megállapítása a nagy könyvtárak katalogusának szerkesztésére.

A különböző államok könyvtárainak egymásközi kölcsönös érintkezése, nyomtatványok és kéziratok kikölcsönzése és javaslat kidolgozása ezen viszony rendszeres szabályozására. A kidolgozandó javaslat a különböző államok kormányaival hozzájárulás végett közlendő.

A kormányok kölcsönös és törvényes szavatosságát szabályozó javaslat kidolgozása minden oly tárggyal szemben, mely az államvagyon kiegészítő részét képezi, különös tekintettel a nyilvános múzeumokra és könyvtárakra. A múzeumokból elidegenített és vásárlásra ajánlott tárgyak iránti álláspont. —

Ezen kérdéseket az osztályok a délelőtti üléseken tárgyalták és megállapodásaikat a délutáni közgyűlésen jelentették be, hol a kérdések fölött ismét új vita kezdődött, melyben mind a három osztály tagjai részt vettek és a kérdések fölött szavazattöbbséggel döntöttek.

Az osztályokban úgy mint a plenumban a kérdések mindegyikéhez, minden congressusi tag szabadon hozzá szólhatott, elvi határozatoknál azonban a congressus vezetői tekintettel voltak arra, hogy itt első sorban a specialis szakférfiak nézetei jussanak érvényre.

Mint minden úttörő intézmény, az antwerpeni congressus is a kezdet nehézségeivel küzdött.

Az az előnye mindenestre megvolt, hogy a belga, hollandi és francia bibliographiai, könyvtártudományi, kiadói, nyomdászati és könyvárusi viszonyokat a külföldi szakférfiakkal megismertette, ezen disciplinák képviselői közt élenkebb érintkezési kapesot hozott létre, kiket közelebb hozott egymáshoz és impulsust adott sok oly kérdés szélesebb körben való megbeszélésére, melyekkel azelőtt egyes szakférfiak csak szűk körben foglalkoztak.

Hátránya volt, hogy programjába sokkal több kérdést vett fel, mint a mennyit a szervező bizottság képes volt előkészíteni és a congressus három nap alatt megvitatni, letárgyalni és tiszta hozni.

Némely kitzűött kérdés más országokban már régen meghaladott álláspontot képez, más kérdés ellenben oly nagy fontosságú volt, hogy még a könyvtártudományban és bibliographiában legelőhaladottabb országok sem döntöttek véglegesen benne, mivel az még eléggé megérve nincsen.

A kérdések sokasága okozta, hogy a congressus több kérdésben nem tudott határozatot hozni és némely felvetett, de meg nem oldott kérdést meghagyott továbbra is nyílt kérdésnek.

A congressus ülései úgy az osztályokban, mint a plenumban igen élénkek és érdekesek voltak s különösen a jelenlevő főúri és ügyvéd-könyvedvelőknek nyújtottak alkalmat arra, hogy szép ékesszólással, de kevés tárgyismerettel sokat beszéljenek.

A vitában résztvevett szónokok közt a francziák és különösen a párizsiak vitték a vezérszerepet, kik igen jeles szakférfiakat küldöttek a congressusra.

Legszebben, legalaposabban és legtöbb hatással beszélt *Plon*, a hirneves párizsi kiadó és író, kinek előadása a könyv formatumáról nagyon tanulságos volt és a kérdés meritumát eldöntötte.

Nem szándékom azonban ezúttal a tárgyalás részleteire kiterjeszkedni.

Az alább olvasható határozatokból, melyeket, mint a congressus három napi tanácskozásának eredményét, egész terjedelmében közlök, megítélheti a t. olvasó azon eszmekört, melyben a congressus tárgyalásai mozogtak.

De néhány szóval kívánok megemlékezni azon indítványomról, melyet Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről a congressushoz benyújtottam s melynek elfogadására az ügy érdekében nagy súlyt fektettem.

Az indítvány szövegét közleményem elején ismertettem, tárgyalása pedig az első osztály augusztus 9-ikén tartott délelőtti ülésének napirendjére volt kitűzve.

Ez időre volt kitűzve az én előadásom is a Corvina maradványainak bőrkötéseiről.

A belga közlekedési viszonyok azonban nem engedik meg, hogy két kilogrammnál nagyobb csomag mint gyorsárú a levélpostával szállíttassék, minek következtében az én tíz kilós csomagom a Corvin-czímlapok és bőrkötések másolataival a német határtól Antwerpenig mint teherszállítmány lett továbbítva és augusztus 6-ika helyett augusztus 9-én délelőtt érkezett Antwerpenbe.

Ezen késedelem következtében aug. 9-én délelőttre kitűzött előadásomat a délutáni közgyűlésre voltam kénytelen elhalasztani, mikor a fényképmások már birtokomban voltak és a Corvin-

codexek jellemző bőrkötéseit és czimlapjait a congressus tagjainak bemutathattam.

A tárgyalás tehát az én előadásom nélkül kezdődött, a mit kezdetben indítványom sorsára nézve nem jó omennek tartottam.

Velem volt azonban a «Magyar Könyv-szemle» néhány folyama, melyekben a Corvina maradványainak czimlapjai és bőrkötései sikerült hasonlóan voltak reprodukálva, továbbá a múzeumi Curtius Corvin-codex bőrtáblájának Bajai Károly által nagyon ügyesen utánzott színes másolata, és Mátyás király és Beatrix királyné arczképeiről szóló értekezésem, melyeket az osztály tagjainak megmutattam és igyekeztem megnyerni őket indítványomnak. Felhoztam többi között, hogy az antwerpeni congressus dicsősége lesz egy ismeretlen renaissance-kori könyvkötői styllal gazdagítani a bibliographiát s midőn a Comptes Rendus-be a jellemző Corvin-bőrkötés színes facsimilijét felveszi — nemcsak az ügynek tesz vele szolgálatot, hanem a kiadványnak érdekességét is emeli.

Az osztály szakférfiai — mintegy 60-nan lehettek — nagy érdeklődéssel nézték az általam bemutatott facsimiléket s különösen az osztály elnökei, a milánói gróf *Daugnon*, a berlini *Busse*, a tagokból pedig *Motte*, a párizsi Trautz-Bauzonnet könyvkötő czég utóda és főnöke és *Destrée*, a brüsszeli királyi múzeum conservatora, indítványomat lelkesen támogatták és magukévá tették.

Több kérdés elintézése után napirendre került az én indítványom, melyet gróf *Daugnon* osztályelnök így jelentett be az osztálynak:

«Következik a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum indítványa Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről, benyújtva Csonotosi János budapesti múzeumi könyvtárnok által.

Felkérem a titkár urat, hogy az indítvány szövegét olvassa fel».

Erre felszólalt egy ostendei ügyvéd és könyvkedvelő s azt kérdezte, hogy az indítvány miféle nyelven van szerkesztve? Miután az elnök megnyugtatta, hogy francziául és a titkár egész terjedelmében felolvassa az általunk beadott indítvány szövegét, melyet az egész osztály igen kedvezően fogadott.

Erre az elnök felszólította az osztály tagjait, hogy szóljanak

hozzá az indítványhoz, de szólásra senki sem jelentkezett, hanem több «helyes» és «elfogadjuk» kiáltások hangzottak.

Erre az elnök összegezve az indítványt, következőleg szólott:

Tisztelt osztály! Ezen indítvány évekig folytatott rendszeres kutatás eredménye, mely a renaissance könyvtári viszonyaihoz érdekes, az európai szakférfiak előtt kevésbé ismert adalékot nyújt s megismertet egy oly önálló könyvkötő-styllel, melyről ekkor nem volt tudomásunk. Az antwerpeni congressusnak jutott osztályrészül ezen magyar szakférfiak által felderített stylt az európai szakférfiakkal szélesebb körben először megismertetni s midőn köszönetemet fejezném ki a budapesti M. Nemzeti Múzeumnak azon lelkes ügyszeretetért, melylyel velünk Mátyás király könyvtárának jellemző bőrkötéseit megismertetni s ennek egy színes facsimiléjét kiadványunk számára felajánlani sziveskedett, azt hiszem, az osztály helyeslésével találkozom midőn javaslatba hozom, hogy a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum most felolvasott indítványát fogadjuk el közfelkiáltással.

Erre az osztály tagjai egyhangú helyesléssel válaszolták: Helyes Elfogadjuk. (Az indítványhoz mellékelte facsimilét lásd mellékletünkön)

Mire az elnök kimondotta a határozatot, hogy a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum indítványa közfelkiáltással el van fogadva.

Ekkor én a következő szavakkal köszöntem meg az osztály határozatát.

Nomine mei et nomine Musaei Nationalis hungarici budapestinensis accipite sinceris animi mei grates pro gratiosa vestra resolutione. Propositio haec, quae in historia ligaturae librorum novum ut dicimus modum seu stylum notificat, nobis erat obligationi, vobis est honori, causae autem erit utilitati. Me et negotium nostrum gratiis et favoribus vestris porro commendo.

Ezen köszönetre az osztály tagjai még egyszer helyeslésbe törtek ki, az indítvány sikeréhez gratuláltak és ezzel az indítvány tárgyalása be volt fejezve.

Ezzel kiküldetésem tulajdonképeni célját elértem. Indítványunk lelkesedéssel el lett fogadva, bibliographiai törekvéseink eredményei az antwerpeni congressuson visszhangra találtak s mi bibliographusok, azon öntudattal fogadhatjuk a congressus határozatát, hogy a magyar bibliographiai irodalom művelésében kevésbé kedvező viszonyok közt megtettük kötelességünket a szak-

tudomány előbbrevitelében és hogy a külföldi szakférfiakkal e téren is kiálljuk a versenyt.

Hátra volt még a demonstratív előadás a délutáni közgyűlésen, melyhez a mellékletek még az antwerpeni vámházban feküdtek.

A mint délben vége volt az osztályülésnek, azonnal a vámházba hajtottam, hova a várva-várt csomag végre-valahára megérkezett.

De déli szünet lévén, mikor a vámhivatal zárva van, a nagy teremben harmadfél óráig vártam, míg a csomagot délután félháromkor átvehettem és vele egyenesen a congressus záró ülésére hajtottam.

A délutáni záró ülésen kihirdették a congressus határozatait, elfogadták az osztályok által közfelkiáltással elfogadott indítványokat, köztük a mienket is és megválasztották a congressus állandó bizottságát, elnökségét és titkárságát a második (Amsterdamban két év múlva tartandó) congressus előkészítésére. Ezek után pedig következett az én előadásom és az elnök záró és bucsúszava a congressus tagjaihoz.

A congressus által hozott határozatok a következők:

A congressus a könyv alakjára nézve három formatumot fogadott el, úgymint: foliot, quartot és octavot és kimondotta, hogy a francia kiadók mintájára a könyveket ezen három alak szerint tartja czélszerűnek kiadatni s időszzerűnek tartja a sokféle, határozatlan formatum megszüntetését. A lapszámozásra nézve abban állapodott meg, hogy a könyv felső lap szélére a lapszám, az alsó lap szélére pedig az ívszám signaturája legyen rányomva. Ezen nálunk általánosan elfogadott határozat azért hozatott, mert újabb időben különösen Hollandiában és Belgiumban némelyek az ív- és lapszámok jelzésére egészen megfordított sorrendet követtek.

Kivánatosnak mondatott ki egy nemzetközi nyomdászati egyesület alakítása, oly czélből, hogy a betűk egyöntetű osztályozása és a formatumra való megállapodás egész Európában következetesen keresztülvitessék. E czél elérésére igen alkalmas volna nyomdászati szakiskolák létesítése.

Kimondatott, hogy minden könyv pontos tárgymutatóval láttassék el, mert ez a használatot megkönnyíti.

Kimondatott a mostani gyenge papir helyett erősebb papir használalának szükségessége a könyv fentartása érdekében.

Kimondatott, hogy kívánatos volna, ha a különböző államok kormányai törvényhozási kiadványaikra nézve csereviszonyba lépnének egymással és a kiadványok formatumát kölcsönös egyetértéssel egymásközt egyöntetűen megállapítanák.

Kimondatott, hogy kívánatos volna, ha a postaigazgatóságok, a kiadók és könyvárusok aláírási czéduláit mint megrendelési lapokat kezelnék és továbbítanák.

Kimondatott a könyvvám eltörlése és a postai könyvszállítmányoknak két kilogrammról öt kilogrammra való emelése.

Kimondatott, hogy czélszerűtlen törvényhozási úton a szerző és kiadó közti viszony dolgaiba avatkozni, mint ez Svájcban és Magyarországon történik és legezűszerűbb e kérdést a szerzőre és kiadóra bizni, mert a hivatalos beavatkozás ártalmára van az irodalom felvirágzásának.

Kimondatott a nemzeti bibliographiák kiadásának szükségessége és azon óhaj, hogy a nyilvános könyvtárak kézirataiknak catalogusát tegyék közzé, a hogy ezt most a franczia könyvtárak teszik.

Kimondatott a gyűjtők kívánságára, hogy a könyvtárak ritkaságai külön catalogusban lajstromoztassanak. Kimondatott az is, hogy a különböző országok nyilvános könyvtárai egymás közt élénkebb érintkezésbe lépjenek és könyvkölcsönzéseknél egymást kölcsönösen támogassák.

Egyéb kérdésekben határozat nem hozott.

Ezen határozatok leginkább Belgiumra való tekintettel hozattak.

Ezen határozatok kihirdetése után következett az én latin nyelvű szabad előadásom Mátyás király könyvtárának viszontagságairól és különösen a codexek jellemző bőrkötéseiről, czímlapjairól és czímereiről. Az előadást facsimilékkal kísérttem, a mit a congressus tagjai kedvezően fogadtak és örömlüknek adtak kifejezést, hogy ily jeles könyvtár bőrkötését a congressus Comptes-Rendusnak jut osztályrésztül a tudományos világgal megismertetni.

A kötések közül leginkább tetszett az erlangeni Corvin-codex táblája, mely Mátyás király relief arczképét tünteti fel, a czímlapokból pedig Attavesnek czímlapjai.

Előadásom végén megköszöntem a congressus tagjainak figyelmét, melylyel előadásomat kísérték és emlékül kiosztottam «*Mátyás király és Beatrix királyné arczképei Corvin-codexek-*

ben» czímű értekezésem német kiadásából 100 példányt, melyet szívesen fogadtak.

Élénk helyeslés, eljenzés és kézszerítés követte előadásomat, mely után az elnök bucsúszava a congressus tárgyalásait bezárta.

A congressus zárulése után ünnepélyes fogadás volt a városházán, hol a congressus tagjait a polgármester a városi tanács élén üdvözölte és tőlük elbucúzott. Ezután az idegenek beírták neveiket a városházi vendégekönyvbe s ezzel a hivatalos fogadások sora be volt fejezve.

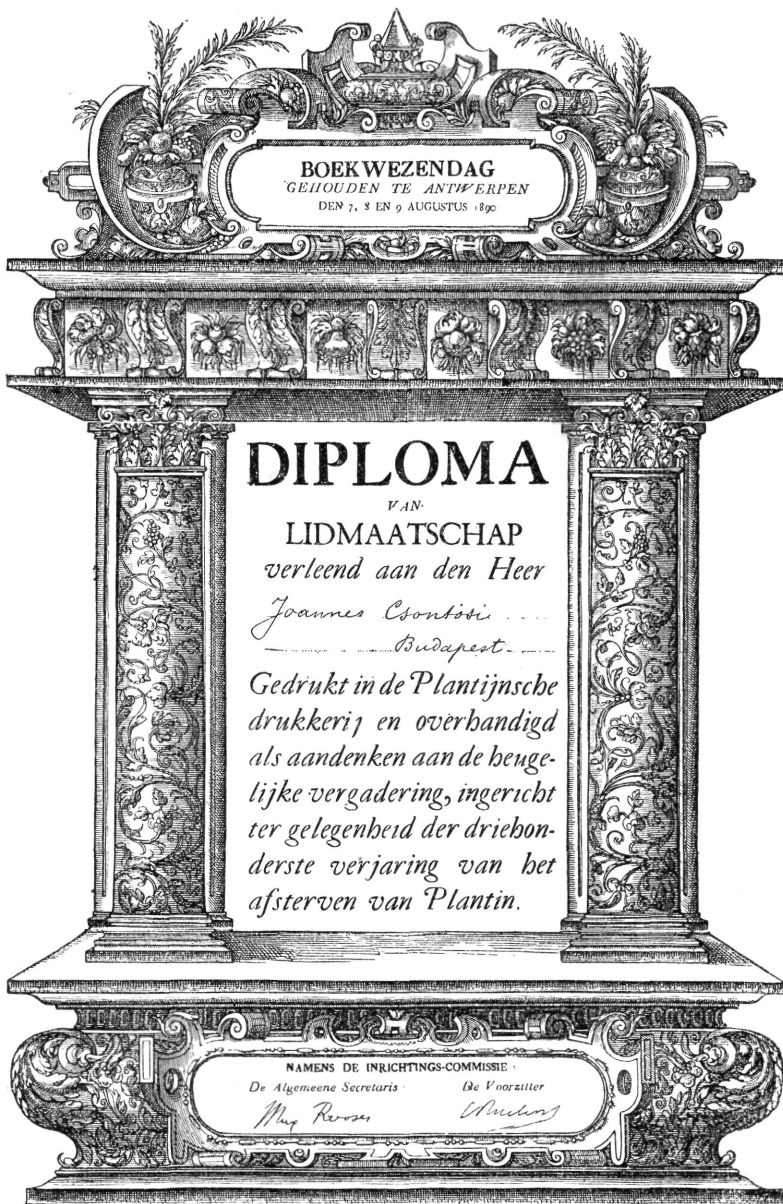
Minden tag, ki a congressuson részt vett, francia vagy flammand nyelvű díszoklevelet kapott, mely az 1836 ban működni megszűnt, de ez alkalomra újból működésbe hozott Plantin-nyomdában, a Plantin-nyomda clichéivel antwerpeni merített papiroson ívrétben készült és egy résztvevő tag nevére van kiállítva.

Ezen díszoklevélnek facsimilejét a 332. lapon találják olvasóink.

Az antwerpeni Plantin-múzeum.

Antwerpen városának egyik főnevezetessége a Plantin-múzeum, mely 300 éves nyomda berendezésével és nyomdászati emlékeivel egész Európában ritkítja párját.

Plantin Kristóf toursi születésű nyomdász 1557-ben Antwerpenben egy nagyszabású nyomdát alapított, mely a XVI. századbeli elsőrendű nyomdák közt kitünő helyet foglalt el és párizsi Stephanusok, a velencei Aldusok és a bási Frobeniusok méltó versenytársa volt. — E nyomdát Plantin a fejlődés és műizlés magas fokára emelte s pápáktól és a spanyol királyoktól különös privilegiumokat eszközölt ki számára úgy, hogy missalék, breviariumok és psalteriumok nyomására kizárólagos privilegiummal hirt Európában s egyéb kiadványai is igen keresettek voltak a könyvpiaczon. Quellin, Rubens és Van Dyck, mint könyvillustro-
torok Plantin szolgálatában állottak és az általuk készített művészi czímlapok és egyéb illusztrációk jelentékenyen járultak hozzá a Plantin-nyomda haladásához és hirnévének emeléséhez. Plantin egyik leányát elvette *Moretus* nyomdász, ki a Plantin-nyomdának művezetője, majd tulajdonos társa és Plantin halála után tulajdonosa és vezetője lett, s kitől a nyomda 300 éven keresztül nemzedékről nemzedékre a Plantin-Moretus család sarjaira szállt és

Hasonmás az 1890-diki antwerpeni bibliographiai congressus diszokleveléről.

egész 1836-ig ugyanazon család birtokában ugyanazon kétemeletes házban maradt és működött. Ez évben beszüntette működését és mint a Plantin-Moretus család műgyűjteménye egész 1876-ig állott fön, mikor Antwerpen városa a nyomdát 300 éves összes felszereléseiével, műhelyeivel, műgyűjteményeivel, képtárával, könyvtárával, betű, dúc, metszet, gép, levéltár és más tartozékaival a Plantin-Moretus örökösöktől félmillió frankért megvette és a Plantin-házból Plantin-múzeumot csinált, állandó müintézetet emelt a nyomdászat háromszáz éves emlékeinek s Antwerpen városát egy európai nevezetességgel gazdagította. A múzeumnak van öt tisztviselője és öt szolgálja és nagyon látogatott. A Plantin-nyomdának nyomdász bélyege: egy körzöt tartó kéz, mely fölött mondatszalgban: *labore et constantia* jeligék olvashatók. A körzönnek az a szára, mely le van szúrva, jelenti a constantiat, a forgó szár jelenti a labor-t. És a Plantin-család e két jeligéhez három századon keresztül hű maradt.

Ezen múzeumban a szakférfü heteket és hónapokat tölthet és mindig újat és tanulságosat fog a gyűjteményben találni.

A múzeum képtárában megvan Mátyás király arczképe Jovius nyomán Rubenstól festve és egy egykorú arczképe Báthory Zsigmondnak. Mindkét kép ismeretes s Mátyás királyé hű másolatban megvan az országos arczképesarnok gyűjteményében is.

A könyvtárban több nevezetes hungaricum van, mely a Plantin-nyomdában látott napvilágot.

Ezen múzeum különböző gyűjteményeiről más alkalommal szándékom részletesen írni. Ezúttal csak röviden jelezni akartam fontosságát.

Az antwerpeni bibliographiai és nyomdászati kiállítás.

Ezen kiállítás az antwerpeni iparcsarnok egyik szárnyában tartatott és főleg nyomdászati és könyvkötészeti tekintetben volt figyelemre méltó. Legszebb volt a párizsi «Cercle de la librairie» könyvkiállítása, mely az általa kiállított modern könyvesoportban, közönséges nyomásban, szines és polychrom nyomásban, különböző metszet-utánezatokban és egyéb díszmunkákban a nyomdai technikának oly haladását mutatta be, hogy könyveivel a con-

gressus tagjait méltó bámulatba ejtette. Általános volt a meggyőződés, hogy a nyomdászati technikában vagy jobban mondva a műnyomdászat terén a francziáktól az elsőséget senki el nem vitathatja. Különösen Plon díszkiadásai voltak szépek. A díszmunkák mellett a párizsi modern díszkötések, különösen pedig a Trautz-Bauzonnet czég által készített utánzott Grolier kötések tűntek fel, melyek, mint már említve volt, igen nagy értéket képviselnek. Ezen kívül könyvszekrények, könyvtári czédulaszorító gépek, czédula- és lajstromminták voltak a párizsi czégektől tekintélyes számban kiállítva.

Ezen kiállítás részletes leírását a Plantin-múzeum ismertetésével együtt más alkalommal adom.

Augusztus 9-én, a congressus utolsó napján, délután 6 óraker volt az ünnepélyes diszebed, mely a congressusnak utolsó hivatalos actusát képezte.

Jelen voltak vagy 200-an, köztük a Plantin-Moretus család egyik férfisarja Rennette Moretus marquis. A banquetten legérdekesebbek voltak a toasztok, melyeket nyolcz nyelven tartottak. Az első toasztot mondta Ruelens a belga királyra, kinek a toasztot Ostendébe megsürgönyözték s ki még az ebéd alatt a megemlékezést megköszönte. A második toasztot Rooses mondta, felköszöntve a belga kormányt, Templier az antwerpeni polgármestert, Gittens flammand költő a congressus tagjait flammandul, Morel a congressus elnökségét francziául, Welch Roosest, a congressus főtitkárát angolul, gr. Daugnon a Plantin-Moretus család jelenlevő sarját olaszul köszöntötte fel, Busse francziául és németül a bibliographusok collegiálítására és egyetértésére ivott, Enschede az antwerpeni közönséget hollandi nyelven köszöntötte fel, dr. Lundstedt Ruelens-t, a congressus elnökét svédül, végül a programm szerint nekem magyarul kellett volna beszélnem. Én azonban izléstelenségnek tartottam olyan nyelven beszélni, melyet a társaságban senki sem ért, ezért toasztomat latin nyelven mondtam el és a végén beleszóttam néhány mondatot magyarul. Utolsó szónok levén, ezt az ügy érdekében méltóbbnak tartottam, s a következő beszéddel bucsuztam el a congressus tagjaitól.

«*Venerabile Praesidium!*
Viri Ornatissimi!»

Veniam precor, si lingua vestra perpulchra loqui ita prout vellem minus gnarus, ea quae sentio lingua latina, quae est litterarum communis, proferre audeo.

Magnopere gaudeo, obtigisse mihi hunc honorem, ut tamquam repraesentans Musaei Nationalis hungarici Budapestinensis in medio vestri commorari, vestrarumque consultationum particeps esse potuerim. Gaudium isthoc multo plenius fit eo, quod vos propositionem nostram, quam vobis in negotio sic dictae ligaturae codicum Corvinianorum obtulimus, unanimitate votorum et concordia acclamatione adprobaveritis.

Propositio haec, quae in historia ligaturae librorum novum ut dicimus stylum seu modum notificat, stylum nempe aevo resurgentium literarum natum, in monumentis originalibus ad nos derivatum, industria nostra erutum et tamquam resultatum investigationum nostrarum vobiscum communicatum, nobis erat obligationi, vobis est honori, causae autem erit utilitati.

Vos celebratis trisaeculare anniversarium celeberrimi vestri *Christophori Plantin*, qui «labore et constantia» in operibus suis exegit sibi monumentum aere perennius, qui fundavit stirpem Plantinianorum immortalem, cuius rami per tria secula in emolumentum generis humani, in gloriam civitatis vestrae, et in honorem familiae eius de generatione in generationem floruerunt. Stirps haec veluti palma sub pondere ita sub onere trium saeculorum in servitio litteraturae jugiter crevit, et quo profundius penetravit radicibus in terram civitatis vestrae, corona sua eo altius petiit coelum et fructus tulit locupletissimos, qui et hodie admirationem nostram merentur.

Salve igitur stirps typographorum gloriosa, quam Plantin proprio Marte plantavit, familia eius «labore» et «constantia» rigavit, civitas Antverpiensis zelo patriotico fovit et aluit et cui Superi dederunt incrementum

Sub umbra tua celebravimus conferentias nostras! Laudamus te, admiramur te et valedicimus tibi verbis poëtae canentes: «Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt». Et cum Plantinum laudo simul et reipublicae vestrae Antverpiensi honores depromo, quae nempe e domo Plantiniana fecit Musaeum Planti-

nianum, institutum hoc in suo genere unicum, ad quod confluent undique viri docti, ut a primis incunabilis usque ad novissima tempora in continuitate et integritate monumentorum studeant tri-saecularem historiam et progressum typographiae Plantiniana, et mirentur opera illa, quae familia Plantiniana, traditionibus fundatoris semper fidelis «labore» et «constantia» per tria saecula condidit et conservavit.

Sed sustinete paulisper, ut luce traditionum Plantinianarum ducam vos ad oras Danubii et dicam aliquid de traditionibus Corvinianis.

Anno 1473-io Budae, in metropoli Regni Hungariae exstitit jam typographia, in qua «*Chronicon Budense*» prodiit in lucem. Liber hic jam rarissimus nunc tantum in decem exemplaribus notus. Erat hoc tempore Matthiae Corvini* Regis Hungariae de stirpe illustri Hunyad, herois immortalis, qui Budae in palatio regali fundavit bibliothecam celeberrimam a suo nomine Corvinianam dictam, quae multitudine, elegantia et raritate codicum graecorum et latinorum omnes fere bibliothecas aevi renascentium literarum superabat.

Haec bibliotheca, multorum mille voluminum splendore ac valore insignis, ad cuius augmentum ac perfectionem Matthias rex annue 30,000 aureos expendebat, post mortem Mathiae regis, *cuius quadragesimum anniversarium recte hoc anno recolimus*, ob funestam regni sortem dispersa est in omnes fere regiones Europae. Per decursum quatuor saeculorum, post multas vicissitudines ita dissipata et destructa, ut e tot mille voluminibus vix 130 codices corviniani remanserint, et quidem 30 in Hungaria, 100 autem extra Hungariam, in 30 bibliothecis europaeis, ubi inter manuscriptorum cimelia conservantur et etiam qua rudera, pristinæ magnificentiae praebent testimonium.

Inter hos pretiosissimum codicem, ab *Attavante de Attavantibus*, ab a. 1485—1487-um pictum et miniaturis elegantissimis ornatum conservat — uti vobis notum est — bibliotheca regia Bruxellensis.

Horum codicum Corvinianorum bibliographiam conscribere et bibliothecam Corvinianam e rudibus in literatura reconstruere

* Natus a. 1441, rex electus a. 1458, mortuus a. 1490.

anhelis desidero votis. Hoc fine jam ab annis plurimas bibliothecas Italiae et Germaniae pervestigavi. In his multa analecta in monumenta bibliothecam Corvinianam illustrantia collegi ac connotavi. Spero inceptum opus me brevi tempore ad finem perducturum. Nunc autem felicem me reputo, quod in tam illustri coetu, coram adeo condigno foro, in praesentia tot insignium virorum, quos amor librorum ac rei librariae zelus undique congregavit in unum de traditionibus Corvinianis nonnulla, ut existimo vestra attentione non indigna, hic proferre potuerim.

Apud vos peregit tranquilla potestas, quod violenta nequit, apud nos violentia iniqui temporis destruxit omnia. Vos conservatis, quod Plantinus struxit, nos colligimus fragmenta Corviniana ne pereant. Vobis monumenta typographiae Plantiniana integra remanserunt, nobis e tot mille voluminibus bibliothecae Corvinianae in patria vix remanserunt codices triginta et in bibliothecis extraneis codices centum. Vos in musaeo Plantiniano possidetis historiam vivam typographiae Plantiniana, nos e rudibus dispersis conamur Bibliothecam Corvinianam reconstruere saltem in literatura.

Et ut huic conatui et vos manum adjutricem benevole porrigatis, obtulimus vobis propositionem nostram, de ligatura codicum Corvinianorum, opera cuius characterem codicum Corvinianorum agnoscere et animadversionibus vestris ad perfectionem typographiae Corvinianae conferre possitis.

Vos propositionem nostram concordia acclamatione recepistis.

Accipite pro vestra nobili resolutione sinceram animi mei gratias, et indulgete, ut et ego vobis acclamatione respondeam et grato animo et elevata voce dicam:

A congressus szervezőit, kik nekünk alkalmat nyújtottak arra, hogy indítványunkat Mátyás király könyvtárának borkötéseiről itt megtehessek, az úr Isten sokáig éltesse. Éljenek. Organisatores congressus ad multos annos vivant. Dixi».

A mint beszédemet befejeztem, a congressus tagjai lelkes éljenzésbe törtek ki, felkeltek helyeikről és hozzám jöttek gratulálni. Örültek, hogy a congressus alkalmi beszédeinek sorozata az én latin beszédemmel nyert befejezést. Ezután az elnök a táblát felosztatta a jelenlevők csoportokba oszolva még egy ideig a teremben együtt maradtak.

Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy a congressus tagjai ezen beszédemért annyi kitüntetéssel és elismeréssel halmoztak el, hogy sohasem fogom szivességöket elfelejteni. Körülfogtak és örömeiket fejezték ki a fölött, hogy a congressus szónoklatai közt latin beszéd is volt és szerencsésnek mondták Magyarországot, hol a latin nyelv *cultusa* annyira el van terjedve, hogy a magyar tudósok még most is latinul tudnak beszélni. Különösen hálával kell megemlékeznem a congressus ifjabb könyvtárnoki és levéltárnoki nemzedekéről, mely párizsi, lyoni, amsterdami, brüsseli és lundi könyvtárnokokból és levéltárnokokból összeverődve, ez estétől kezdve körülöttem csoportosult s azon négy nap alatt, melyet Antwerpenben még az itteni múzeumok és a bibliographiai kiállítás tanulmányozására töltöttem, annyi collegialis barátságot és ragaszkodást tanusítottak irántam, hogy szives előzékenységek mindig emlékezetes lesz előttem. — Együtt néztük meg a múzeumokat, együtt beszéltük meg a congressus tárgyalásainak eredményét, együtt étkeztünk és a napirend megállapításánál, úgy mint egyéb kérdésekben annyi figyelemmel voltak irántam, hogy a döntést rendesen reám bízták. Ugy összebarátkoztunk, mintha csak egy intézetnél szolgálnánk. A közös szenvedély, a különböző nemzetiségek daczára, meghozta köztünk az érintkezési kapcsot, *et de personarum imparitate pariles nos fecit parilitas charitatis.*

Mikor elváltunk egymástól, megígérték, hogy Budapesten meg fognak látogatni.

Kutatásaimat Antwerpenben befejezve, aug. 13-án Brüsszelbe mentem, hol a királyi könyvtárban Mátyás király ismeretes Missaléját behatóan megvizsgáltam és kutatásaimban több oly fontos körülményre jöttem rá, melyek az eddigi kutatók figyelmét elkerülték.

Igy, hogy csak egyet említsek, találtam a miniatürök közt még két oly Mátyás arczképet, melyeket az eddigi kutatókból még senki sem vett észre, a codex ornamentikájában pedig több oly jellemző vonást és sajátyságot találtam, melyekből Attavantes könyvornamentikájának a Corvin-codexekben nyilvánuló characterét könnyebben megérthetjük, az Attavantes-féle Corvin-codexek és Attavantes által festett más kéziratok közti eltérést megmagyarázhatjuk és egy közös motívumra visszavezethetjük.

A brüsseli királyi könyvtár 9—3-ig lévén nyitva, ezen időt a Missale pontos megvizsgálására négy napig teljesen felhasznál-

tam s oda törekedtem, hogy kutatásaimban semmi se kerülje el figyelmemet. Ezért a missalén kívül más kéziratot a könyvtárban nem használtam.

Ezen brüsseli kutatással antwerpeni tanulmányutamat befejeztem s midőn ennek eredményéről a jelen közleményben beszámolok, egyúttal tudomására hozom folyóiratunk t. olvasóinak, hogy az antwerpeni Plantin-múzeumról és az antwerpeni bibliographiai kiállításról, a jelen közlemény terjedelme miatt, más alkalommal teszek részletes jelentést.

Végül midőn közleményemet befejezem, kedves kötelességemnek tartom úgy Pulszky Ferencz múzeumi igazgatónak, mint Szalay Imre miniszteri tanácsosnak és a múzeumi ügyek referensének, de különösen gróf Csáky Albin miniszter úrnak az ügy és a magam nevében őszinte hálás köszönetemet kifejezni, hogy az antwerpeni bibliographiai congressus eszméjét felkarolták és nekem módot nyújtottak arra, hogy azon személyesen résztvehessek.

